

ПОРУШЕННЯ АДАПТАЦІЇ ЯК ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ (СПРОБА АНАЛІЗУ ВИЗНАЧЕНЬ У ДОВІДКОВИХ ВИДАННЯХ)

Кондратенко Лариса Олександрівна, м. Київ,
ORCID 0000-0001-7271-7439

Бойко Світлана Тихонівна, м. Київ,
ORCID 0000-0003-3575-3515

Анотація. Сучасні умови життя, напруження, яке виникло в суспільстві внаслідок пандемії коронавірусу, призвело до появи великої кількості людей, які не змогли ефективно пристосуватися до нових умов і потребують нагальної підтримки як психологів, так і психіатрів. На жаль, поняття дезадаптації залишається погано визначеним, що впливає на розрізнення психіатричного та психологічного складників цього явища.

Summary. Modern living conditions, the tensions that have arisen in society as a result of the coronavirus pandemic, have led to the emergence of a large number of people who have not been able to adapt effectively to the new conditions and need urgent support from both psychologists and psychiatrists. Unfortunately, the concept of maladaptation remains poorly defined, which affects the separation of psychiatric and psychological care.

Ces questions de noms se rencontrent si fréquemment, que, si les philosophes étoient toujours d'accord sur la signification des mots, presque toutes leurs controverses cesseraient.

René Descartes

Багато років тому назад Рене Декарт, який, можливо, навіть поза власною волею долучився до творення психології, сказав слова, що не тільки не втратили актуальності в сучасному світі, але стали ще важливішими для розвитку науки: «...Якби серед філософів встановилося взаєморозуміння стосовно значення слів, то майже всі їхні суперечки припинилися б» [14, с. 129]. Найдивовижніше, що ці слова були виголошені у творі, написаному латиною, загальнозрозумілою для науковців того часу мовою. Що ж говорити про сучасний стан наукових досліджень, коли значення термінів, як і за часів Рене Декарта, часто залишаються неоднозначними навіть для носіїв однієї мови, а за використання багатьох мов (до того ж коли науковці не є професійними перекладачами і занадто покладаються на гугл) непорозуміння можуть виникати на кожному кроці, особливо якщо певний термін є, так би мовити, мультинауковим.

Серед таких широко вживаних психологами термінів вирізняється термін «дезадаптація». Здавалося б, що тут такого неоднозначного – просто «не адаптація». Але що тоді означає «адаптація»?

Термін «адаптація» є досить поширеним у літературі з різних галузей наук. Адаптацію розглядають біологи, антропологи, філософи, педагоги,

соціологи, географи, медики, філологи, правники і, звичайно, психологи. Взагалі важко знайти галузь знань, де б так чи інакше не використовувався термін «адаптація».

Розглянемо, як пояснюється термін «адаптація» у науках, дотичних психології. Почнемо з антропології, яка займається практично всіма питаннями, що стосуються походження та еволюції людини. Однак досить ґрунтовне видання «Физическая антропология. Иллюстрированный толковый словарь» спочатку ніби й визначає термін: «Адаптація – пристосування будови і функцій організму до умов середовища (процес і результат цього процесу)... [29]. Але тут же визнає, що «залежно від контексту, слово має безліч значень» [там само]. А що ж тоді означає термін «дезадаптація»? Та ба – нема такого терміна.

Зрозуміло, що після антропології не можна залишити без уваги філософію. У словниках цього спрямування можна знайти розширене і, так би мовити, «звужене» значення терміна. Почнемо з розширеного і звернемось до визначення, яке дає «Философский энциклопедический словарь» (1983 р.):

«АДАПТАЦІЯ (від пізньолат. *adaptatio* – пристосування) соціальна, вид взаємодії особистості або соціальної групи з соціальним середовищем, в ході якого узгоджуються вимоги й очікування його учасників. Найважливіший компонент А. – узгодження самооцінок і домагань суб'єкта з його можливостями і з реальністю соціального середовища, що включає також тенденції розвитку середовища і суб'єкта. А. включає фізіологіч., біологіч., психологічний і власне соціальний рівні...

Поняття А. виникло в біології для позначення пристосування будови і функцій організмів до умов існування або звикання до них. Психологічна А. визначається активністю особистості і виступає як єдність акомодатції (засвоєння правил середовища, «уподібнення» йому) і асиміляції («уподібнення» собі, перетворення середовища). Середовище впливає на особистість або на групу, які вибірково сприймають і переробляють ці впливи відповідно до своєї внутр. природи, а особистість або група активно впливають на середовище. Звідси – адаптивна і одночасно адаптуюча активність особистості або групи. Такий механізм А., складаючись у процесі соціалізації особистості, стає основою її поведінки і діяльності...

На власне соціальному рівні А. насамперед визначається діяльністю, активною, природою соціальних суб'єктів. З боку соціального середовища А. визначається цілями діяльності, соціальними нормами – способами їх досягнення і санкціями за відхилення від цих норм» [30, с. 12].

Відразу скажемо, що коли стаття «Адаптація» займає в цьому ґрунтовному виданні майже цілу сторінку, то статті «дезадаптація» немає зовсім.

Електронний «Философский словарь» стверджує, що адаптація – це «пристосування однієї живої істоти до іншої живої істоти» [31].

Білоруський «Новейший философский словарь» поняттями адаптація та дезадаптація не цікавиться зовсім. Так само чинять і автори українського «Філософського енциклопедичного словника» (2003 р.).

Переходимо до біології. Спочатку зачитуємо енциклопедичне видання «Біологічний словник» (1986 р.): «Адаптація – ...пристосування в процесі еволюції будови, функцій, поведінки організмів (особин, популяцій, видів до нових умов існування» [6, с. 12]. Дезадаптації немає. Звернемося до новішого «Биологического энциклопедического словаря»: «Адаптація... – сукупність морфофізіол., поведінкових, популяційних та ін. особливостей цього біол. виду, що забезпечує можливість специфічн. способу життя в певних умовах зовн. середовища...» [5]. І знову дезадаптації немає. Наостанок вже зовсім коротке визначення із «Тлумачного словника біологічних термінів і понять»: «Адаптація – процес формування ознак в організмі, які забезпечують його існування в умовах того чи іншого середовища» [28].

І щоб не обмежуватися вітчизняними та російськими виданнями, наведемо визначення С. Bocquet із «Encyclopedia Universalis», тим більше, що воно значно відрізняється від наведених вище: «Під біологічною адаптацією ми розуміємо всі внутрішні та зовнішні кореляційні зв'язки (відносини організм-середовище), які дають змогу організму жити певним чином у цьому середовищі існування та сприяють продовженню взаємодії виду, до якого він належить» [34, с. 244–247].

Отже, філософські, антропологічні та біологічні визначення адаптації (окрім, звичайно, визначення в «Encyclopedia Universalis») розглядають адаптацію як пристосування (що є, по суті, простим перекладом з латини), а от чого і до чого відбувається це пристосування, вже залежить від специфіки видання.

Соціологи говорять про пристосування людини до соціуму [11], юристи – «діючих внутрішньодержавних правових норм до нових міжнародних зобов'язань держави» [9], лінгвісти – текстів до можливостей читачів [3, с. 30; 4, с. 4] і под. Водночас поняття «дезадаптація» розглядається значно рідше. Так, навіть на сторінках такого, здавалося б, ґрунтовного видання як «Социологический энциклопедический словарь» про дезадаптацію навіть не згадується.

Як бачимо, проведений огляд жодним чином не наближає нас до розуміння сутності дезадаптації. Тому спробуємо звернутися до загальномедичних словників. Кому, як не медикам, слід пильно приглядатися до явищ адаптації та дезадаптації і їх виявів у різних хворобливих явищах. Виявляється, однак, що не все так просто.

Спочатку звернемося до електронного «Большого медицинского словаря». Отже, адаптація – це «процес пристосування організму, популяції або іншої біологічної системи до змінених умов існування (функціонування); в основі А. людини лежить вироблена в процесі його еволюційного розвитку сукупність морфофізіологічних змін, спрямованих на збереження відносної постійності його внутрішнього середовища – гомеостазу» [8]. Цікавим і важливим для психології тут є визначення адаптації як механізму збереження

гомеостазу. Дезадаптації вже традиційно немає, але є термін «коадаптація»: «Ко- + адаптація – морфологічне і функціональне взаємне пристосування органів в процесі еволюції». Чим відрізняється поняття коадаптації від стандартного визначення адаптації, сказати важко.

Інше ґрунтовне (хоч і електронне) видання «Медицинская энциклопедия», про яке укладачі пишуть, що це найповніший на сьогоднішній день електронний довідник з медицини, який об'єднує три найбільш авторитетних у своїй галузі видання: «Малая медицинская энциклопедия» (ММЭ), популярна енциклопедія «Первая медицинская помощь» (ПМП) та «Энциклопедический словарь медицинских терминов (ЭСМТ)» у 3 томах, визначає адаптацію як «...розвиток нових біологічних властивостей організму, популяції, виду, біоценозу, що забезпечують їх нормальну життєдіяльність під час зміни умов навколишнього середовища... Адаптивними властивостями володіють окремі клітини, органи і тканини, здатні за певних умов зберігати життєдіяльність поза організмом, наприклад в культурі тканини. Однак повноцінна А. є результатом діяльності цілого організму, і її можна розглядати на трьох рівнях – метаболічному, гомеостатичному й поведінковому» [18]. Тут теж є термін коадаптація, але він повністю повторює визначення, що його дає «Большой медицинский словарь».

Серед медичних словників реальною увагою до пояснення термінів «Адаптація» та «Дезадаптація» вирізняються психіатричні словники. У більшості з них адаптація пояснюється як здатність пристосовуватися до умов існування (функціонування), які змінилися [1; 7; 22; 17], а дезадаптація як відповідна нездатність. Водночас наголошується на тому, що дезадаптація – це прояв психічного захворювання, а саме: «Порушена здатність або повна нездатність пристосовуватися до умов навколишнього середовища (природного і соціального), до певної форми трудової діяльності. Спостерігається у психічно хворих з деградацією особистості, психозами, а також важкими невротозами і психопатіями» [22, с. 257]. У МКХ-10 такі прояви дезадаптації називаються «адаптаційними розладами» і пов'язуються зі станами суб'єктивного дистресу та емоційного розладу [15, с. 175]

Частина словників із психіатрії виокремлює шкільну дезадаптацію, яка єдина (з точки зору психіатрів) не є психіатричним захворюванням [7; 17; 22], але може бути його передумовою: «Дезадаптація, шкільна (maladjustment, educational) – труднощі у функціонуванні на належному рівні, що виникають при отриманні освіти, які не можна пояснити психічним розладом» [17, с. 42]; «Стійка відмова від відвідування школи внаслідок труднощів із засвоєнням програми навчання або у зв'язку з порушенням взаємин і конфліктами з однолітками і педагогами. Спостерігається у дітей і підлітків, які страждають невротичними розладами або мають прояви початку психозу» [22, с. 257; 7, с. 42].

Як бачимо, психіатричні словники виокремлюють дезадаптацію як хворобливий стан та шкільну дезадаптацію як передумову появи невротичних розладів.

Педагогічні словники, як не дивно, далеко не завжди фіксують терміни адаптації та дезадаптації, але якщо вже фіксують, то автори статей намагаються якомога ширше розглянути відповідні явища. Так, Н. Г. Ничкало в статті «Адаптація» у «Педагогічному словнику» (2001 р.) виокремлює адаптацію біологічну, фізіологічну, у навчанні, професійну та соціальну. Адаптацію в навчанні вона розглядає як спрощення тексту або навчального матеріалу відповідно до можливостей дітей [19, с. 15]. На жаль, статті «дезадаптація» у цьому виданні немає. Зате дезадаптація ґрунтовно розглядається в «Енциклопедії освіти» (2009 р.). Автор статті Т. Ф. Алексеєнко зазначає: «Дезадаптація – термін, протилежний адаптації, суть якого виявляється у невідповідності соціо-психол. і психофізіологічного статусу людини вимогам ситуації, життєдіяльності, що не дозволяє їй пристосовуватися до умов середовища свого існування. Дезадаптація може розглядатися як процес, як прояв, як результат. Дезадаптація як процес означає зниження адаптаційних можливостей людини до умов життєдіяльності або до якихось конкретних умов (у дошкільному закладі, школі, класі). Може бути малопомітною збоку, але мати серйозні наслідки для людини, яка обтяжена такою проблемою; різко вираженою, що виявляється повною непристосованістю до певної ситуації. Тривала дезадаптація може призвести до затримки у психічному розвитку, формувати негативні установки або тривожність. Дезадаптація як прояв виявляється у нетипових формах поведінки і ставленнях до результатів діяльності у конкретному середовищі. Може мати різноманітні індивідуальні форми вираження. Д. як результат є свідченням щодо порівняльної оцінки якісно нового стану і проявів, що не відповідають умовам середовища і для даної людини є нетиповими. ...Основні причини Д.: особистісні, середовищні або їх сукупність» [12, с. 163–164].

Окрім терміна «дезадаптація», у педагогічних словниках зустрічається «порушення адаптації... як передумова для розвитку різних патологічних станів» [21, с. 11–12] та коадаптація як «загальне і взаємне пристосування до життєвих умов, які змінюються» [10, с. 125].

Загалом же автори педагогічних словників, звертаючись до терміна дезадаптація, тлумачать його швидше з точки зору соціології та психології, а не педагогіки, що дає підставу висловити припущення, що суто педагогічного змісту це поняття не має. Виходячи з цього, можна було б очікувати, що саме психологічні словники можуть представити найкраще і найточніше визначення позначеного терміном «дезадаптація» явища. Однак, на жаль, це не зовсім так. Найкраще ілюструє ситуацію з розумінням терміна «адаптація» у психології «Психологическая энциклопедия» під редакцією Р. Корсіні та А. Ауербаха (автор статті А. Дж. Ріопелле): «Подібно до багатьох інших термінів у психології, А. має кілька значень. Але в основі всіх цих значень лежить поняття, яке передається його латинським коренем *adaptare* – пристосовувати» [23, с. 14]. Далі розповідається, що пристосування може відбуватися на генетичному рівні, а може формуватися протягом життя, описується, як рецептори людини реагують на різні

подразники, говориться, що для опису названих явищ використовується ще термін акліматизація; стверджується (але не роз'яснюється), що відкритий Гансом Сельє адаптаційний синдром легко виявити у вищих тварин, але не у людей та под. Жодного реального визначення не дається. Немає у цій енциклопедії і терміна «дезадаптація» чи «порушення адаптації».

На щастя, далеко не всі психологічні словники настільки не конкретні. Щоб краще розібратися в підходах різних авторів, представимо огляд статей у психологічних довідниках у вигляді таблиці:

Джерело	Визначення терміна «адаптація»	Визначення терміна «дезадаптація»
Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ: Вища шк., 1982. 214 с. URL: https://samorozvytok.info/content/psychologic_hnyy-slovyk-za-red-v-i-voytka-1982	Адаптація – ...зміна параметрів чутливості аналізаторів, пристосування їх до подразників... Поняття А. дедалі ширше використовується в психології та соціальній психології на означення пристосування індивіда до групових норм і соціальної групи до окремого індивіда... Соціально-психологічна А. особистості в групі чи колективі забезпечується завдяки функціонуванню певної системи механізмів (рефлексії, емпатії, прийому соціального зворотного зв'язку тощо). С. 8.	Немає
Психология личности : словарь-справочник / за ред. П. П. Горностая, Т. М. Титаренко. К. : Рута, 2001. 320 с.	Адаптація в психології особистості ... – пристосування особистості до існування в соціумі відповідно до його норм і вимог, а також згідно із потребами, прагненнями, мотивами і інтересами самої особистості. Психол. А. здійснюється в процесі соціалізації особистості в ході її індивід. розвитку, трудового та професійного становлення. Вона передбачає соціальну А. як інтегральний показник готовності особист. до виконання необхідних біо-соціальних функцій і прийняття соціальних ролей в групі, колективі, суспільстві... С. 9.	У зв'язку з порушеннями адаптації виділяють соціальну дезадаптацію як порушення пристосування особистості до середовища, яке може наступати в результаті стресів, психотравматизації особистості, перенесених нею фізич. або психіч. захворювань... С. 10.
Синявський В. В. Сергєєнкова О. П., Побірченко Н. А. Психологічний словник К. : Науковий світ, 2007. 274 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf	АДАПТАЦІЯ – процес пристосування організму, особистості до зміни оточуючих умов життя, діяльності за допомогою фізіологічних, психічних і соціальних реакцій, спрямованих на створення передумов нормального функціонування у незвичних умовах. А. індивіда до нових умов середовища чи виду діяльності – це складний багатфакторний процес взаємодії між актуальним рівнем розвитку особистості, її можливостями і новими вимогами середовища до неї, а також результат цього процесу. А., як цілісний процес, включає: а) фізіологічні зміни (швидкість реакцій, чуттєвість рецепторів, м'язовий потенціал тощо); б) психічний розвиток (розвиток здібностей, мислення, пам'яті, уваги тощо); в) пізнавальні процеси (навчання – набуття знань, умінь, навичок, норм поведінки тощо); г) трансформацію цінностей; д) активний вплив суб'єкта адаптації на себе і середовище (усвідомлення ситуації, постановка завдань, цілеспрямована діяльність).	ДЕЗАДАПТАЦІЯ ПСИХОЛОГІЧНА – може бути витлумачена двоюко: по-перше, як відносно короткочасний ситуативний стан, який є наслідком дії нових, незвичних подразників середовища, що змінилося і сигналізує про порушення рівноваги між психічною діяльністю і вимогами середовища, а також спонукає до переадаптації; по-друге, Д. п. може бути досить стійким, складним психічним станом, що виражається в неадекватному реагуванні й поведінці особистості, обумовленими функціонуванням психіки на межі її регуляторних і компенсаторних можливостей або в поза межному режимі.
Большой психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК ; М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2003. 672 с. (Дезадаптації немає)	АДАПТАЦІЯ ... – в широкому сенсі – пристосування до мінливих зовнішніх і внутрішніх умов. А. людини має два аспекти: біологічний і психологічний ... Психологічний аспект А. (частково перекривається поняттям Адаптації соціальної) – пристосування людини як особистості до існування в суспільстві відповідно до вимог цього суспільства і з власними потребами, мотивами і інтересами... С. 19–20.	Немає
Краткий психологический словарь / сост. Л. А. Карпенко; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. М. : Политиздат, 1985. 431 с.	Адаптація ... пристосування будови і функцій організму, його органів і клітин до умов середовища. Процеси А. спрямовані на збереження гомеостазу. А. – одне із центральних понять біології, широко застосовується як теоретичне поняття в тих психологічних концепціях, які, подібно до гештальт-психології	Немає

	та теорії інтелектуального розвитку, розробленої швейцарським психологом Ж. П'яже, трактують взаємовідносини індивіда і його оточення як процеси гомеостатического врівноваження. С. 8.	
Степанов С. Популярная психологическая энциклопедия. Litres, 2017-3195 с. URL: https://www.litmir.me/br/?b=218603&p=1	Адаптація – здатність певного об'єкта зберігати свою цілісність при зміні параметрів середовища. При цьому маються на увазі об'єкти системної природи, що володіють якістю саморегуляції, тобто здатністю до компенсаційної зміни своїх властивостей у відповідь на зміну параметрів зовнішнього середовища. Тому терміном адаптація користуються не тільки в науках про живе, але також в кібернетиці.	Немає
Основи реабілітаційної психології: подолання наслідків кризи : навч. посібник. Т. 1. Київ, 2018. 208 с.	Адаптація соціально-психологічна. Специфічно людська форма адаптації, що забезпечує особистісний розвиток шляхом спрямованої, активної взаємодії з природними і соціальними умовами життєдіяльності. В процесі соціально-психологічної адаптації реалізуються освітня, пізнавальна, ціннісно-орієнтувальна, трансформаційна і комунікативна функції життєдіяльності людини. С. 108.	Порушення адаптації, пристосування організму до мінливих умов зовнішнього чи внутрішнього середовища. Стан невідповідності між потребами організму і зовнішніми умовами його функціонування, що спричиняє порушення фізіологічного функціонування, зміни форм поведінки, розвиток патологічних процесів. Повна невідповідність несумісна з життєдіяльністю. С. 111.
Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків : Прапор, 2007. 604 с.	Адаптація... – пристосування будови і функцій організму, його органів і клітин до умов середовища. Виділяють різні фази процесу адаптації до незвичайних екстремальних умов: фазу початкової декомпенсації і наступні фази часткової, а потім і повної компенсації. Зміни, що супроводжують адаптацію, відбуваються на всіх рівнях організму – від молекулярного до психологічної регуляції діяльності. С. 9.	Немає
Большая психологическая энциклопедия : самое полное современное издание : Более 5000 психологических терминов и понятий / [А. Б. Альмуханова и др.]. М. : Эксмо, 2007. 542 URL: https://www.litmir.me/br/?b=218603&p=1 https://rus-big-psyho.slovaronline.com/3442	Адаптація. Пристосування людини до існуючих в суспільстві вимог та критеріїв оцінок за рахунок присвоєння норм і цінностей цього суспільства.	Деадаптація. Будь-яке порушення адаптації, пристосування організму до постійно змінних умов зовнішнього або внутрішнього середовища. Стан динамічної невідповідності між живим організмом і зовнішнім середовищем, що призводить до порушення фізіологічного функціонування, зміни форм поведінки, розвитку патологічних процесів.... Ступінь деадаптації характеризується рівнем дезорганізації функціональних систем організму. Особистісна деадаптація може призвести до формування суїцидальної поведінки в разі неможливості реалізації базових ціннісних установок.

Як бачимо, у багатьох українськомовних та російськомовних словниках явищу деадаптації приділяється значно менше уваги, ніж адаптації, хоча сучасні умови життя засвідчують, що проблеми з адаптацією до швидкозмінної реальності починає відчувати все більше людей і психологічні аспекти деадаптації не можна зводити до соціальної деадаптації. Найкраще про це сказано в «Психологічному словнику» (2007 р.): «Д. п. може бути досить стійким, складним психічним станом, що виражається в неадекватному реагуванні й поведінці особистості, обумовленими функціонуванням психіки на межі її регуляторних і компенсаторних можливостей або в позамежному режимі» [25].

Перед тим, як перейти до розгляду доступних в інтернеті англомовних словників, слід зробити важливе зауваження – слово «дезадаптація» (disadaptation) жодним із цих словників не використовується. Психіатрія має справу з adjustment disorder (F43.2), які у МКХ-10 перекладаються як адаптаційні розлади. Психологічні словники розглядають maladaptation та maladjustment. Обидва ці терміни можна перекласти, як дезадаптація (що іноді й відбувається), але спробуємо розібратися детальніше.

Словник	Адаптація (adaptation)	Терміни, які вживаються замість «дезадаптації»
APA Dictionary of Psychology. URL: https://dictionary.apa.org/	3. Модифікація відповідно до різних або мінливих обставин. У цьому сенсі цей термін часто позначає поведінку, яка дає змогу людині ефективно пристосовуватися до навколишнього середовища та оптимально функціонувати в різних сферах, таких як боротьба зі щоденними стресорами. 4. Пристосування до вимог, обмежень та звичаїв суспільства, включаючи здатність жити та працювати гармонійно з іншими та брати участь у задоволенні соціальних взаємодій та стосунків.	maladaptation п. стан, при якому біологічні риси або моделі поведінки є шкідливими, контрпродуктивними або іншим чином заважають оптимальному функціонуванню в різних сферах, наприклад, успішна взаємодія з навколишнім середовищем та ефективне вирішення проблем та стресів щоденного життя. maladjustment п.1. нездатність підтримувати ефективні стосунки, успішно функціонувати в різних сферах або впоратися з труднощами та стресами.. 2. будь-які емоційні порушення відносно мінорного характеру.
Matsumoto D. The Cambridge dictionary of psychology. Cambridge University Press. 2009. 587 p	Здатність індивіда або групи обробляти нову або модифіковану інформацію та відповідну психологічну, фізіологічну або поведінкову реакцію, що дає змогу ефективно функціонувати або досягти цілей в умовах, що постійно змінюються	maladjustment п. нижчий за оптимальний стан здатності справлятися з біологічними, економічними, емоційними, інтелектуальними завданнями чи соціальним функціонуванням у певному середовищі, культурі чи сукупності обставин
Psychology Dictionary: the only Free Online Psychology Dictionary. URL: https://psychologydictionary.org/	пристосування до вимог, обмежень та моралі суспільства, де ми всі живемо у злагоді	maladaptation стан, коли біологічні, психологічні, поведінкові та / або захисні механізми шкодять виживанню та розмноженню виду MALADJUSTMENT термін для опису нездатності підтримувати стабільні стосунки або пристосовуватися до змін середовища
Psychology Dictionary and Glossary for students. URL: https://www.itseducation.asia/psychology/a.htm	особливість організму, яка була сформована природним відбором таким чином, що вона підвищує фізичну форму власника.	maladaptive behavior поведінка, яка призводить до стресу

Почнемо зі словника Американської психологічної асоціації (АРА), що є високоавторитетним виданням, електронна версія якого постійно оновлюється. По суті, його визначення розділяють поняття дезадаптації на два рівні – коли прояви дезадаптації уже не дають змоги ефективно взаємодіяти з навколишнім середовищем та протидіяти стресам (maladaptation), але ще не досягають рівня розладу адаптації, та коли лише погіршують ефективність стосунків і зменшують здатність долати труднощі й протидіяти стресам (maladjustment). Інші словники, по суті, зберігають сенс визначення АРА, вносячи певні уточнення та доповнення. Зокрема, «Psychology Dictionary and Glossary for students» вважає, що maladaptive поведінка сама може бути причиною стресу.

Закінчуючи цей короткий огляд психологічних словників, можна зробити висновок, що поняття дезадаптації залишається недостатньо вивченим у психології. Механізм дезадаптації представлений лише в теорії Ж. П'яже і залишається загальноприйнятим лише його послідовниками. Не

розкриті причини виникнення дезадаптації стосовно зовнішнього оточення (людей, природного середовища, клімату, суспільного ладу, економічного стану, травмівних змін, зокрема пандемії, що охопила світ, тощо. Не вдалося знайти посилань на визначення особливостей дезадаптації людини стосовно себе самої: не прийняття свого тіла, статі, сексуальної орієнтації.

Звичайно, словники визначають уже усталені терміни, а тому не охоплюють результатів усіх досліджень проблеми, яка потребує досконалого вивчення.

Література

1. Александровский Ю. А. Краткий психиатрический словарь. Москва : РЛС-2009. 128 с.
2. Алексеенко Т. Ф. Дезадаптація. *Енциклопедія освіти* / Академія педагогічних наук України. Київ : Юрінком Інтер, 2009. С. 163–164.
3. Ахманова О. С. Словарь лингвистических терминов. 2-е изд., стер. Москва : УРСС : Едиториал УРСС, 2004. 571 с.
4. Баркасі В. В., Каленюк С. О., Коваленко О. В. Словник лінгвістичних термінів для студентів філологічних факультетів / за ред. С. О. Каленюк. Миколаїв, 2017. 192 с. URL: <http://dspace.mdu.edu.ua/jsui/bitstream/123456789/328/1>
5. Биологический энциклопедический словарь. URL: <https://gufo.me/dict/biology>
6. Біологічний словник. Київ : Головна редакція УРЕ, 1986 р. 678 с.
7. Блейхер В. М., Крук И. В. Толковый словарь психиатрических терминов. Воронеж : НПО «МОДЭК», 1995. 640 с.
8. Большой медицинский словарь. 2000. URL: <http://www.endic.ru/bigmed/Adaptacija-7763.html>
9. Большой юридический словарь / под ред. А. Я. Сухарева. Москва : ИНФРА-М, 2001. 1051 с. URL: <https://mysocrat.com/book-card/17250-bolshoj-yuridicheskij-slovar/>
10. Вишнякова С. М. Профессиональное образование. Ключевые понятия, термины, актуальная лексика : словарь. Москва : НМЦ СПО, 1999. 538 с. URL: <http://padaread.com/?book=41439>
11. Волович В. І., Щудло С. А. Адаптація соціальна. *Велика українська енциклопедія*. URL: https://vue.gov.ua/Адаптація_соціальна
12. Гордеева Ж. В. Адаптація дитини до школи. *Енциклопедія освіти* / АПН України. Київ : Юрінком Інтер, 2009. С. 12.
13. Гулина М. А. Словарь-справочник по социальной работе. СПб. : Питер, 2016. С. 13–21.
14. Декарт Р. Правила для руководства ума. *Сочинения в 2 т.* : пер. с лат. и франц. Т. 1 / сост., ред., вступ. ст. В. В. Соколова. Москва : Мысль, 1989. 654 с. С. 77–153.
15. Карманное руководство к МКБ-10: классификация психических и поведенческих расстройств (с глоссарием и исследовательскими

диагностическими критериями) / сост. Дж. Э. Купер ; под ред. Дж. Э. Купера Киев : Сфера, 2000. 464 с.

16. Краткий психологический словарь / сост. Л. А. Карпенко ; под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. Москва : Политиздат, 1985. 431 с.

17. Лексиконы психиатрии Всемирной Организации Здравоохранения : лексикон психиатрических и относящихся к психическому здоровью терминов (2-е изд.). Лексикон терминов, относящихся к алкоголю и другим психоактивным средствам. Лексикон кросс-культуральных терминов, относящихся к психическому здоровью / пер. с англ. под общ. ред. В. Б. Позняка. Киев : Сфера, 2001. 398 с. URL: http://www.law.vsu.ru/structure/criminalistics/books/who_psy_lexicon.pdf

18. Медицинская энциклопедия. URL: https://gufo.me/dict/medical_encyclopedia/F

19. Ничкало Н. Г. Адаптація. *Педагогічний словник* / за ред. дійсного члена АПН України Ярмаченка М. Д. Київ : Педагогічна думка, 2001. 516 с.

20. Новейший философский словарь : 3-е изд., исправл. Минск : Книжный Дом, 2003. 1280 с.

21. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б. М. Бим-Бад. Москва : Большая рос. энцикл., 2003. 528 с.

22. Психиатрический энциклопедический словарь / Й. А. Стоименов, М. Й. Стоименова, П. Й. Коева и др. Киев : МАУП, 2003. 1200 с.

23. Психологическая энциклопедия. 2-е изд. / под ред. Р. Корсини, А. Ауэрбаха. СПб. : Питер, 2003. 1096 с.

24. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика / А. А. Реан, А. Р. Кудашев, А. А. Баранов. СПб. : ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2006. 479 с. URL: <http://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/1fd5366754d940159f1525e47aaaa992.pdf>

25. Синявський В. В., Сергєєнкова О. П. Психологічний словник / за ред. Н. А. Побірченко. Київ : Науковий світ, 2007. 274 с. URL: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/5980/3/O_Serhieienkova_IL.pdf

26. Сайт geograf. URL: <http://www.geograf.com.ua/glossary/list-alpha/%D0%B0?limitstart=0>

27. Социологический энциклопедический словарь : на русском, английском, немецком, французском и чешском языках / редактор-координатор акад. РАН Г. В. Осипов. Москва : Изд. группа ИНФРА М-НОРМА, 1998. 488 с.

28. Тлумачний словник біологічних термінів і понять. URL: <https://subject.com.ua/biology/medical/312.html>

29. Физическая антропология : иллюстрированный толковый словарь URL: <http://sbiblio.com/biblio/content.aspx?dictid=131>

30. Философский энциклопедический словарь / гл. ред.: Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. Москва : Сов. Энциклопедия, 1983. 840 с.

31. Философский словарь. URL: https://gufo.me/dict/philosophy_dict/

32. Філософський енциклопедичний словник : енциклопедія / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І. Шинкарук. Київ : Абрис, 2002. 742 с.

33. Bates D. G. Human Adaptive strategies: ecology, culture, and politics. 3rd edition, Pearson Education. 2005.

34. Bocquet C. Biological Adaptation In Encyclopedia Universalis. 2002. PP. 244–247. URL: <https://www.universalis.fr/>